

University of
Sistan and Baluchestan

Criticism of contrastive structure in Loghate Mooran treatise

Sakineh Abbasi ¹ | Ruh allah Hashemi ²

1. Corresponding Author, Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan. Iran. E-mail: s.abbasi31@lihu.usb.ac.ir
2. PhD Student, Persian Language and Literature, University of Sistan and Baluchestan. Zahedan. Iran, E-mail: ruh_56@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 9 May 2024

Received in revised form:

14 June 2024

Accepted: 17 June 2024

Published online: 23 June
2024

Keywords:

allegory,

mysticism,

comparative system

ABSTRACT

Objective: The comparative system has always been used in literature and religion, both at the level of words and at the level of meaning, in order to teach with oratory and other tools. The frequency of such a structure in education-based literature is drawn to the audience in the context of persuasion, warning, encouragement, warning and evangelism. In Persian literature, mysticism is one of the important platforms for the use of this language tool. Sheikh Shahab-al-Din Suhrevaridi (549-587 AH), in the treatise on the vocabulary of Moran, mystical thoughts and what the seeker needs in the course of mysticism, using the tool of contrast and also in the literary form of fable. And the parable is explained. Ants, turtle, nightingale, jinn, human, bat, chameleon, hooded, canvas and peacock are the most important actors of these traditions. The expressive tool used in this work is debate and conversation. This research has analyzed the connection of active and non-active elements with the content after examining the 12-fold structure of Moran's vocabulary narrative with analytical-descriptive method. The result of the work shows that although there is no structural link between the twelve narratives presented in the treatise, there is a thematic link and content connection between these structures. The relationship between human potential and perfection in the form of the allegory of the sun and the moon is the subject of Sheikh Eshraq's focus in this treatise, which has been objectified in the rhetorical and not the narrative structure of twelve narrations.

Cite this article: Abbasi, S & Hashemi, R. (2024). Criticism of contrastive structure in Loghate Mooran treatise. *Studies in Comparative Religion and Mysticism*, 8 (1), 241-270. DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2024.48687.1189>

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2024.48687.1189>

Introduction

One of the most used types of expression in the matter of teaching and explaining the subject to the audience, which has had the greatest impact on religious literature and, accordingly, mystical and educational literature, is the "comparative use of language and expression" in the matter of signs and symbols. This issue has been very important in the criticism of the narrative structure to the extent that some critics believe that "humans conceptualize by structuring the world in the form of two types of opposite pairs. From their point of view, the primary and basic structure of dual oppositions shapes human language and experience through his experienced narratives. (Greimas, quoted by Harland, 2016: 282) In structuralism, one of the important categories is the contrast between language systems, social systems, symbols and images. In this Form, the identity of an element is affected by the differences and contrasts that are obtained by the elements of the linguistic structure. Therefore, the world is a system of mutual values. These values can be identified by the difference they have with each other. Therefore, opposition is considered an epistemological principle. (Haghighat, 2006: 501)

Sheikh Shahab al-Din Yahya Suhrevardi (1154-1191 AD), from Suhrevard of Zanjan, nicknamed "Sheikh Ashraq", is one of the famous figures in Iranian-Islamic mysticism and Sufism, who wrote numerous educational and fictional treatises. Short and long (more than 50 treatises), interpretations of the Qur'an and writings of Ibn Sina's early philosophical texts and prayers and invocations have established a deep connection between Iranian philosophical thought and wisdom, Islamic mysticism and Greek philosophy. This mystical sage was killed in Aleppo in 1191 AD by the order of Salah al-Din Ayubi (1174-1193 AD). (Safa, 1993: 274)

Sohrevardi's series of short educational treatises were written in code and symbolic language, in the mystical and enlightening context. The subject of these works is the seeker's journey from the first stages of the mystical journey to reaching the truth and divine illumination, and it is written in Persian and includes "Safir Simorgh", "Avaye Pare Gabriel", "Roozi ba Jamaat Sufiyan", It is "Aql Sorkh", "Resaleh Fi Al-Me'raj" and "Loghte Mooran". At the request of a friend, Suhrevardi wrote the latter work and tried to express the truths of the mysticism and teachings of the Qur'an in the above-mentioned treatise, using ciphers and similes, provided that the ineligible are avoided. (Sohrevardi, 2010: 300)

The language system of educational treatises, especially its mystical type, is symbolic and symbolic. The code and symbol in the term of mystics is "the inner meaning that is stored under the external words that cannot be reached by anyone other than those who belong to it." (Poornamdarian, 2009: 65) The reason for the use of allegory in religious and mystical literature was to hide the head from the unworthy. Of course, purposes such as beautifying words, using code and allegory at the highest level of words and creating attractiveness are also hidden in this type of use. (Fotuhi, 2014: 25)

The purpose of this research is to investigate the structure of Loghate Moran, its components and symbolic elements in connection with the meaning, and also to analyze the connection between the structure and the meaning of the work. Therefore, the following questions will be answered in this research:

- 1- What is the structure of the parables in Loghate Moran treatise?
- 2- What components are there in this structure and what are the meanings of these components?

3- Is there unity between the structure and content of the treatise?

Research method

In narratology, one side of the conflict is "plot and its components" (conflict, knot and unraveling), and the other side is "actors" as performers. The narrative world of Sohervardi's parables is based on the ontological reality of imaginary images and figures, which are "existential" from his point of view. This world is the intermediary between the perceived world and empirical phenomena on the one hand and the world of rational realities on the other hand. (Korbin, quoted by Seyyed Arab, 2021: 511) In this narrative world, a creative geography consisting of the contrast of light and darkness and mutual beings sit in debate and conversation to depict the "imaginary world of mystics". The existence of the imaginary world of mystics is what philosophers such as Christian Shellburg (1958 AD) call "super hypothesis". (Shellburg, 2022: 38) In this world, Arifa's journey is on one side of the narrative work, and the sacred imagery through which Sohrevardi proves his exemplary world is on the other side. Therefore, the sensory world of living beings and objects and phenomena close to light or far from it prove the extrasensory reality he is looking for. In this research, Moran Sohrevardi's vocabulary treatise has been examined by analytical-descriptive method.

Discussion and review

In the contrastive structure of Loghate Moran, there is a subject-object pair that is borrowed from non-human signifiers (animal/phenomenon/object); on one side, they recreate light and on the other side, darkness in the audience's mind. This work consists of a relatively short introduction and twelve chapters. In the introduction, after praising God and praising the Prophet (PBUH), Suhrevardi mentioned the reasons for writing the treatise. Ten chapters (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12) of this treatise are written in a coded language in the form of a dialogue between two poles, and three other chapters (9/10) 11) is in the form of a descriptive report.

These apparently discrete parts are common Persian anecdotes and short stories that are common in many languages. Sohrevardi used these very simple examples to express his intention of light and darkness through an allegory. Sheikh Eshraq used the term "chapter" for stories whose focus is "proving light" and the term "event" for those whose focus is "explaining darkness". These stories are not related to each other in terms of narrative; But in terms of expressing mystical-philosophical secrets and concepts, which is Sohrevardi's special attitude towards the universe and man, it is completely connected. In other words, in these narrations, the contrast between light and brightness and the conception of the parts and elements of the universe, animals and humans are explained from the category of light in the axis of "identifying things with opposites". Other Than God predicament in the material world and their efforts to meet their needs, apart from paying attention to the exemplary dimension, is the subject of these stories and has put them in thematic unity.

The basis of these stories is the 9th narrative, in which the story of light and darkness is depicted in the form of a conversation between Prophet Idris (PBUH) and the moon, with the theme of the benefit of the moon's light from the sun. At the end of this narration, a key part is mentioned: "The owner of the universe was like a mirror in which his resolve appeared, even if there was no light, it was in the owner's mouth." So maybe the mirror of King is not in King's neighborhood.

possibilities (humans, animals and phenomena). Humans have the ability to receive pure light and darkness, and until cultivation, they are at the level of darkness.

It seems that two sentences about sunlight can be an introduction to the entire treatise. All the stories and reports in the treatise fall under this rule. Therefore, "darkness" and "light" in Suhrevardi's thought are not two positive and negative poles, but show "potential" and "actual" in Suhrevardi's dominant thought and goal in all his works, including Loghate Moran's treatise, is to identify the perfect light with the symbolization of the Persian (Avesta) "sun/seal" or the Qur'anic light. A bird, a dew, a peacock, a moon, a hooded owl, a nightingale, a lamp, a harp, a human, and a world cup are all symbols of a person with a pure nature, who are not at the opposite pole of the sun, but in opposition to it, and the light should be drawn from it. take the human forms of Key Khosro, Idris and Suleiman are also among the holy guides. For this reason, in the narrative structure of loghate Moran, there are subjects of action, guide, destination and goal.

References

The Holy Quran

- Ebrahimi Dinani, Gholamhossein (1985), *Radius of Thought and Intuition in Sohrevardi's Thought*, Tehran: Hekmat Publications.
- Fakhr Razi, Abu Abdullah Muhammad bin Omar (1905), *Jame-ul-Uloom*, Bombay: Bina
- Ghorbani, Qadratullah (2014), *"The role and function of light in Sohrewardi's Enlightenment philosophy"*, Asfar magazine, first year, second issue, pp. 108-82.
- Goldman, Lucin (1992), *Sociology of Literature*, translated by Mohammad Jaafar Pooyandeh, Tehran: Hosh and Ebtekar.
- Hakimifar, Khalil (2018), *"Law of mutual dependence; A Foundation for Peace in Buddhism"*, Sistan and Baluchestan University Subcontinental Studies Journal, Year 11, No. 36, pp. 52-33.
- Hamidi, Seyyed Jafar and Akbar Shamian (2004), *"The Sources of Formation and Development of Parables"*, Tabriz University Faculty of Literature and Humanities Journal, 48, No. 197, pp. 75-107.
- Haqiqat, Sadegh (2012), *Political Science Methodology*, Qom: Mofid University of Human Sciences Publications.
- Harland, Richard (2007), *A Historical Preface to Literary Theory from Plato to Barthes*, translated by Behzad Barkat, Rasht: Gilan University Publications.
- Korbin, Henry (2004), *Enlightened Man in Iranian Sufism*, translated by Faramarz Javaheri Nia, SOMF Tehran: Golban Publications.
- Korbin, Henry (2004), *Zoroastrian principles in Sohrawardi's thought*, translated by Mahmoud Behfarazi, Tehran: Jami Publications.
- Korbin, Henry (2011), *Aqel Sorkh*, description and analysis of Ramzi Sohrawardi's stories, Tehran: Sokhon Publishing House.
- Nasafi, Abd al-Aziz Ibn Muhammad (1965), *Kashf al-Haqiqa*, by Ahmad Mahdavi Damghani, Tehran: Book Translation and Publishing Company.
- Parsansab, Mohammad (2010), *Farsi allegorical-symbolic stories (with introduction, anthology of stories and analysis of examples)*, Tehran: Cheshme Publishing House.
- Pournamdarian, Taghi (2009), *Code and secret stories in Persian literature*, 7th edition, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Safa, Zabihullah (1993), *History of Iranian Literature*, Volume 1, Tehran: Ferdous Publications.
- Shelburg, Christian (1401), *Literary imagination (from archetypes to subject boutiques)*, translated by Ali Abbasi and Farzaneh Karimian, Tehran: Shahid Beheshti University Press.

- Shahrzouri, Shams-al-Din (1365), *Nozhaht-al-Arawah and Rozat-al-Afrah (Tarikh al-Hokama)*, translated by Maqsood Ali Tabrizi, with the efforts of Mohammad Sarwar Moulai and Mohammad Taghi Danesh-pajoh, Tehran: Elmi- Farhangi Publications.
- Sollami-Neishabouri, Abu Abd al-Rahman (1997), *translation of Tabaghat-al-Sufiyyeh*, researched by Nur al-Din Sharibeh, third edition, Cairo: Al-Khanji School.
- Seyyed Arab, Hassan (2022), *Afaq Hikmat Sohrevardi*, Tehran: Nour Eshraq.
- Suhrevardi, Shahab-al-Din Yahya (2001), *collection of the works of Sheikh eshraq*, 3 volumes, revised and updated by Seyyed Hassan Nasr and introduction by Henry Korbin, Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Suhrevardi, Shahab-al-Din Yahya (1987), *Hikmat al-eshraq*, Translated Seyyed Jaafar Sajjadi, Tehran: Tehran University Press.
- Tyson, Louise (2012), *Theories of Contemporary Literary Criticism*, translated by Maziar Hosseinzadeh and Fatemeh Hosseini, Tehran: Negah Emruz Publications.
- Vakilian, Ahmad (1987), *Tamsil wa Mesal*, 2 volumes, Tehran: Bina
- Zarin Koob, Abdul Hossein (1989), *Sere Nei*, third edition, Tehran: Scientific and Cultural Publications.

Conclusion

Sheikh Eshraq is an Iranian philosopher and thinker of the 6th century who, in numerous mystical and philosophical treatises and works, proposed a special epistemological attitude, which is called "Eshraq wisdom". One of these writings is the treatise "Loghte Moran" in which he uses twelve common Iranian short stories and anecdotes and uses the system of confrontation and not contrast, often in the form of dialogue and dialogue between signs. Animal, human, phenomena, parts and elements, attention has been paid to the examination of light and darkness and its levels. In this particular system, the light and its examples (the king, the prophet, the sun, the jinn, the worldly cup, the good, the chameleon, etc.) on the side of light and darkness and its examples (man, ant and bat, owl, turtle, doodle, chain and lock and basket, ugliness, etc.), are placed in opposition to each other to show the value of creatures in passing through one and reaching the other. After the debate between the poles, the proof of the sanctity of light and the pull and effort to get closer to this source on the part of humans and creatures will be explained using hadiths and Quranic verses and some sayings of the elders. In the contrastive system of Moran's lexical treatise, which consists of an introduction and twelve stories, on the surface, the narratives are not connected to each other and are like separate beads of a knot and a necklace, which the ninth story connects them to It also links. The axis is the existence of the holy light and the nature of the attraction of beings, objects and phenomena, including humans, to it and away from their original nature, i.e. the dimension of darkness, and it is so mixed with codes and symbols that the analysis of each of these mystical allegories, it fosters the unity of meaning that leads to "thematic unity". The signs of the bird, the dew, the peacock, the moon, the head, the nightingale, the lamp, the harp, the human, and the Giti cup are a representation of a person with a pure nature, and they all face the sun (King/Soleiman). The two explanatory lines about the sun and the mirror, after the conversation between Idris and the moon, are the content of all the narrations contained in the treatise. In fact, it is the "law of knowledge of phenomena and objects" that requires Sheikh Eshraq's words to be explained in two poles of light and darkness, and this goes beyond the issue of connecting the thought of this wise scientist with the dualism of darkness and light, in It is the Zoroastrian thought or pre-Islamic wisdom that caused him to be accused of disbelief and atheism and finally sentenced to death. The mentioned issue has put the issue of Iranian-Islamic philosophy in the field of discussion and analysis since the 6th century.

نقد و بررسی ساختار تقابلی در رساله « لغت موران » سهروردی

سکینه عباسی^۱ | روح الله هاشمی^۲

۱. نویسنده مسؤل، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه: s.abbasi31@lihu.usb.ac.ir

۲. دانشجوی دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، رایانامه: ruh_56@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	نظام تقابلی - در سطوح واژگانی و معنایی - در جهت آموزش با ابزار خطابه و غیر آن، همواره در ادبیات و دین کاربرد داشته است. بسامد چنین ساختاری در ادبیات عرفانی، تعلیمی و دینی دیده می شود. در ادبیات فارسی، عرفان یکی از بسترهای مهم کاربرد این ابزار زبانی است. در رساله لغت موران شیخ شهاب الدین یحیی سهروردی، اندیشه های عرفانی و آن چه سالک در مسیر به آن نیاز دارد، با استفاده از ابزار تقابل، در بستر ادبی تمثیل (با اشخاص حیوانی و غیر آن) تبیین شده است. موران، لاک پشت ها، عندلیب، جن، انسان، خفاش، آفتاب پرست، هدهد، بوم و طاووس مهم ترین نقش آفرینان این تمثیل هستند که با استفاده از ابزار کلامی مناظره و محاوره، به طرح پرسش و تبیین پاسخ آن درباره موضوع نور و تاریکی می پردازند. در این مقاله کوشش شده با هدف ترسیم کارکرد ابزار بیانی تقابل، به روش توصیفی - تحلیلی ساختار و محتوای رساله لغت موران بررسی گردد. حاصل کار نشان می دهد با این که در ظاهر، به لحاظ ساختاری، پیوندی میان دوازده روایت طرح شده در رساله وجود ندارد، پیوند موضوعی و اتصال محتوایی میان این سازه ها برقرار است. رابطه بالقوگی انسان تا رسیدن به کمال، در قالب تمثیل خورشید و ماه، سوژه ذهنی شیخ اشراق در محور این رساله است و در قالب دوازده مکالمه به عینیت رسیده است. آن چه در تقابل گرای سهروردی اهمیت دارد، هنجارشکنی وی در شکل دهی به روابط است که سبب شده، تمثیل ها در عین جدایی، دارای یک وحدت ساختاری و محتوایی در پیشبرد معنا و در نتیجه وحدت موضوعی اثر گردند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۲۰	
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۳/۲۵	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۲۸	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۴/۳	
واژه های کلیدی:	
عرفان، تمثیل، اشراق، نظام تقابلی، شیخ شهاب الدین یحیی سهروردی، رساله لغت موران.	

استناد: عباسی، سکینه؛ و هاشمی، روح الله (۱۴۰۳). نقد و بررسی ساختار تقابلی در رساله «لغت موران» سهروردی. *مطالعات ادیان و عرفان تطبیقی*،

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2024.48687.1189>

۸ (۱)، ۲۷۰-۲۴۱.

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

یکی از انواع پر کاربرد بیان در امر آموزش و تبیین موضوع برای مخاطب، که بیشترین تأثیر در ادب دینی و به تبع آن ادب عرفانی و تعلیمی داشته، «کاربرد تقابلی زبان و بیان» در امر نشانه‌ها و نمادها است. این مسأله در نقد ساختار روایی، بسیار مورد توجه بوده تا جایی که برخی از منتقدین معتقدند، «انسان‌ها با ساختار بخشیدن به جهان، در قالب دو نوع جفت مخالف، مفهوم‌سازی می‌کنند. از دید آن‌ها، ساختار اولیه و اساسی از تقابل‌های دوگانه، به زبان و تجربه انسان از طریق روایات تجربه‌شده او شکل می‌دهد.» (گریمس به نقل از هارلند، ۱۳۸۶، ص. ۲۸۲) در ساختارگرایی، یکی از مقوله‌های مهم تقابل است که میان نظام‌های زبان، نظام‌های اجتماعی، نشانه‌ای و تصویری وجود دارد. در این نظام، هویت یک عنصر متأثر از تفاوت‌ها و تقابل‌هایی است که توسط عناصر ساختار زبانی به دست می‌آید. لذا جهان، نظامی از ارزش‌های متقابل است. این ارزش‌ها با واسطه تفاوتی که با یکدیگر دارند، قابل شناسایی‌اند. بنابراین تقابل، یک اصل معرفتی تلقی می‌شود. (حقیقت، ۱۳۸۵، ص. ۵۰۱)

دامنه بررسی تقابل در زبان که از زبان‌شناسانی چون فردینان دو سوسور^۱ (۱۸۵۷-۱۹۱۳م) آغاز شده بود، با کوشش‌های کلود لوی استروس^۲ (۱۸۹۹-۱۹۷۳م) در اسطوره، رولان بارت^۳ (۱۹۱۵-۱۹۸۰) در عرصه نشانه‌شناسی، ژرار ژنت^۴ (۱۹۳۰-۲۰۱۸م) و آلگرداس گریمس^۵ (۱۹۱۷-۱۹۹۲م) در روایت‌شناسی و ژان پیاژه^۶ (۱۸۹۶-۱۹۸۰م) در روان‌شناسی دنبال شد. کوشش این گروه از پژوهشگران بر استخراج اجزای ساختاری متن، کشف ارتباط میان این اجزاء و ساختن دلالتی بوده که در کلیت ساختار متن موجود است. (گلدمن، ۱۳۷۱، ص. ۱۰-۱۱)

شیخ شهاب‌الدین یحیی سهروردی (۵۴۹-۵۸۷هـ ق)، اهل سهرورد زنجان، ملقب به «شیخ اشراق»، یکی از چهره‌های سرشناس در عرفان و تصوف ایرانی - اسلامی است که با نگارش رساله‌های تعلیمی و داستانی متعدد کوتاه و بلند (بیش از ۵۰ رساله)، تفاسیر قرآن و تحریرهای متون اولیه فلسفی ابن‌سینا و نیایش‌ها و مناجات و ادعیه، پیوند عمیقی میان اندیشه فلسفی و حکمت ایرانی و عرفان اسلامی و فلسفه یونان برقرار نموده است. این حکیم عارف، در سال ۵۸۷هـ به فرمان صلاح‌الدین ایوبی (۱۱۷۴-۱۱۹۳م) در حلب به قتل رسید. (صفا، ۱۳۷۲، ص. ۲۷۴)

دسته رساله‌های کوتاه تعلیمی سهروردی به زبان رمزی و سمبولیک، در زمینه عرفانی و اشراقی نوشته شده‌اند. موضوع این آثار، سفر سالک از مراحل اولیه سیر و سلوک عرفانی تا رسیدن به حقیقت

و اشراق الهی است و به زبان فارسی نگارش یافته است و شامل «صفیر سیمرغ»، «آواز پر جبرئیل»، «روزی با جماعت صوفیان»، «عقل سرخ»، «رساله فی المعراج» و «لغت موران» است. اثر اخیر را سهروردی به درخواست یک دوست، نوشته و کوشیده حقایق طریقت عرفان و معارف قرآن را در رساله مذکور، با استفاده از رمزپردازی و تمثیل بیان نماید، به شرط آن که از نااهل دریغ داشته شود. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۰)

نظام زبانی رساله‌های تعلیمی به‌ویژه نوع عرفانی آن، نمادین و سمبولیک است. رمز و نماد در اصطلاح اهل عرفان، عبارت است از «معنای باطنی که مخزون است تحت کلام ظاهری که غیر از اهل آن به آن دست نیابند.» (پورنامداریان، ۱۳۸۹، ص. ۶۵) لذا رمز، هرگونه علامت، اشاره، کلمه، ترتیب و عبارتی است که بر معنا و مفهومی ورای آن چه ظاهر آن می‌نماید، دلالت دارد. (همان: ۴) علت کاربرد رمز و تمثیل در ادب دینی و عرفانی، پنهان نمودن سرّ در برابر نااهلان بوده است. البته اغراضی همچون آراستن کلام، با استفاده از رمز و تمثیل در بالاترین سطح کلام و ایجاد جذابیت نیز در بطن این نوع کاربرد نهفته است. (فتوحی، ۱۳۸۴، ص. ۲۵)

رمز و نماد در بستر تمثیل جاری است؛ تمثیل، گاه فرم «روایی» و گاه فرم غیر روایی یا «توصیفی» دارد. پژوهش‌گران این حوزه، اصطلاحات «تمثیل روایی» و «تمثیل غیر روایی» را برای آن به کار برده‌اند. (حمیدی، ۱۳۸۴، ص. ۸۱) در عرفان ایرانی، اغلب تمثیل روایی کاربرد داشته که غربیان آن را «Allegory» خوانده‌اند و چنانچه اشخاص آن، از طبقه حیوانات باشند «Fable» می‌نامند. (پارسانسب، ۱۳۹۰، ص. ۲۱) رساله لغت موران، که موضوع پژوهش حاضر است، داستان رمزی نیست، بلکه «مجموعه‌ای از تمثیل‌هاست که در نهایت، هر یک به عقیده‌ای عرفانی اشاره دارد و این اشاره‌ها با اشعار عرفانی و آیات و احادیث مؤکد می‌گردد.» (پورنامداریان، ۱۳۸۹، ص. ۴۵۷)

هدف از انجام این پژوهش، بررسی ساختار رساله لغت موران، اجزا و عناصر نمادین آن در پیوند با معنا و همچنین تحلیل پیوند ساختار و معنای اثر است. بنابراین در این تحقیق به پرسش‌های زیر پاسخ داده خواهد شد:

۱- ساختار تمثیل‌های رساله لغت موران چگونه است؟

۲- چه اجزائی در این ساختار وجود دارد و این اجزاء تولید چه معنایی نموده‌اند؟

۳- آیا وحدتی میان ساختار و محتوای رساله وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

با این که درباره افکار و آثار سهروردی پژوهش‌های متعددی به وسیله هانری کربن، سیدحسن نصر، حسن سید عرب و غلامحسین ابراهیمی دینانی انجام شده، درباره رساله لغت موران، پژوهش‌های اندکی پیش‌روست. اولین بار، تقی پورنامداریان در کتاب «رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی» (۱۳۶۴) و سپس در کتاب «عقل سرخ، شرح و تأویل داستان‌های رمزی سهروردی» (۱۳۹۰) رساله مذکور را معرفی نموده‌است. از دیگر پژوهش‌های مربوط، مقالات «آواز پر جبرئیل و لغت موران (بررسی دو رساله)» (۱۳۸۹) نوشته صدیقه مهربان، «گشودن راز و رمز در لغت موران» (۱۳۹۲) نوشته جمال‌زاده، «نقش انیمیشن‌سازی در تبیین اندیشه‌های فلسفی و عرفانی شیخ اشراق با تأکید بر رساله لغت موران» (۱۳۹۷) نوشته عطیش، «قراءه الأشرافیه لنقش الطاووس و سجاد المحراب فی القرن الثانی عشر الهجری ضوء رساله لغت موران» (۱۴۰۰ش) نوشته کاکاوند است. نگارندگان این مقالات نیز به توصیف رساله مورد نظر پرداخته‌اند و قابلیت‌های آن برای بازنویسی در قالب‌های فیلمیک را بررسی نموده‌اند.

در پژوهش‌های گفته شده، شناخت و بررسی ساختار عرفانی روایت و محورهای موضوعی آن مورد توجه نبوده‌است. در این مقاله، ساختار و محتوای رساله لغت موران و نوع پیوند اجزای روایی آن با یکدیگر، نقش و جایگاه نقش‌آفرینان در روایت و مضامین مطرح شده در آن بررسی خواهد شد.

رویکرد نظری تحقیق

در روایت‌شناسی یک سمت تقابل، «پیرنگ و اجزای آن» (کشمکش، گره و گره‌گشایی) قرارداد و سمت دیگر آن، «کنش‌گر»ها به عنوان اجرا کنندگان هستند. از این جهت، در دستور روایت گریمس، سه جفت کنش‌گر بنیادین متضاد وجود دارد:

الف. در پیرنگ‌هایی که داستان‌های مربوط به سیر وسلوک/ آرزو (یک فاعل/ قهرمان)، جستجوی یک مفعول (یک فرد/ شیء/ موقعیت) را بیان می‌کنند، یک فاعل - مفعول در روایت وجود دارد.

ب. در روایت‌های مربوط به ارتباط، یک فرستنده (فرد/ نهاد/ خدا) فاعل را به دنبال مفعولی می‌فرستد که در نهایت گیرنده آن را دریافت می‌کند، لذا یک فرستنده - گیرنده در روایت وجود دارد.

ج. در پیرنگ‌های فرعی، داستان‌های مربوط به سیر و سلوک/ آرزو یا ارتباط، یک یاری‌رسان به فاعل در سیر و سلوک یاری‌می‌رساند و رقیبی سعی در ممانعت از آن دارد، یک جفت رقیب - یاری‌رسان در روایت وجود دارد. (تایسن، ۱۳۹۲، ص. ۳۷۰)

دنیای روایی تمثیل‌های سهروردی مبتنی بر واقعیت هستی‌شناسانه تصاویر و صور خیال است که از دید وی «هستی‌مند» هستند. این عالم، واسطه میان عالم دریافتی و ظواهر تجربی از یک سو و عالم واقعیت‌های عقلانی از سوی دیگر است. (کربن به نقل از سید عرب، ۱۴۰۰، ص. ۵۱۱) در این دنیای روایی، جغرافیای خلاقه‌ای متشکل از تقابل نور و تاریکی و موجودات متقابل به مناظره و مکالمه می‌نشینند تا «عالم خیالی عرفا» را تصویر نمایند. وجود عالم خیالی عرفا همان چیزی است که فلاسفه‌ای همچون کریستیان شلبورگ (۱۹۵۸ م) آن را «ابر فرضیه» می‌نامد. (شلبورگ، ۱۴۰۱، ص. ۳۸) در این دنیا، سیر و سلوک عارفه در یک سمت اثر روایی جای دارد و تصویرپردازی مقدسی که سهروردی از طریق آن جهان مثالین خود را اثبات می‌نماید، در سوی دیگر آن. لذا جهان حسی جانداران و اشیاء و پدیده‌های نزدیک به نور یا دور از آن، واقعیت فراحسی مورد نظر وی را اثبات می‌نمایند.

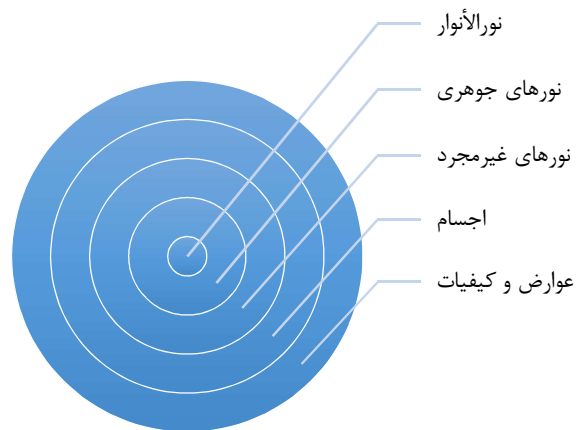
سهروردی پس از نگارش اثر ارزشمند خود «حکمه‌الاشراق»، اصول نظری خود را در فلسفه‌ای متفاوت با شیوه پیشینیان، که مبتنی بر وحدت وجود (مشائیان) بود، بیان نمود. در فلسفه «اصالت نور» سهروردی، به جای «اصالت وجود» ابن‌سینا، تعریف نور، تقسیم نور، اصالت نور، رابطه تشکیکی حقیقت نور، مراتب هستی‌شناسی نور، رابطه نور با اشراق و مشاهده، ویژگی‌های نورالأنوار، انواع انوار و عوالم نوری، متأثر از تعبیر قرآن از نور و ظلمت، آموزه نور و ظلمت در آراء زرتشت و مشکات‌الأنوار غزالی (۴۵۰-۵۰۵هـ) تبیین گردیده است. از دید وی، از آن‌جا که نور، واقعیتی ذاتاً بدیهی است و همه انسان‌ها دارای درک اولیه‌ای از نور و نقش آن در زندگی خود هستند، علم انسان به واسطه نور ایجاد می‌شود. لذا این نور است که باعث رشد موجودات در جهان هستی است. (بنگرید به قربانی، ۱۳۹۴، ص. ۸۳-۸۵)

سهروردی برای نشان دادن این جهان‌بینی، رساله‌های کوتاه فارسی خود را نوشت که زبانی نمادین دارند. بر اساس این نگرش، جهان از نور و ظلمت متشکل است. منظور از ظلمت، نبود نور است؛ از آن‌جا که نور، عین کمال و فعلیت است، در مقابل ظلمت؛ عین نقص، فقدان و نداشتن است.

(سهروردی، ۱۳۶۶، ص. ۱۹۸) پس کل جهان هستی و واقع، یا از نور ایجاد شده و یا از آن چه بهره‌ای از نور ندارد، که همان ظلمت است. از این‌رو، نور میزان کمال و واقعیتی است که موجودات دارند و ظلمت میزان فقدان آن‌هاست. در نتیجه نوریت اشیاء، با نظریه میزان جنبه ظلمانی آن‌ها مشخص می‌شود. بنابراین آن چه اصل اشیاء جهان است، همان میزان بهره‌مندی آن‌ها از حقیقت نور است.

سهروردی پس از نشان‌دادن واقعیت بر اساس نور و ظلمت، جهان هستی و موجودات آن را بر اساس ارتباط با نور و نزدیکی و دوری به آن، تقسیم‌نموده‌است. در این نگرش، «نور الأنوار/ خداوند» در مرکز دایره قرار دارد و به ترتیب «نورهای جوهری»، «نورهای غیر مجرد»، «اجسام» و «عوارض و کیفیات» در طول هم قرار دارند.

دسته اول، نورهای جوهری (موجودات مجرد تام) هستند که نسبت به نور خود دارای خودآگاهی هستند. فرشتگان، نفوس انسان‌ها و صور نوعیه در این دسته قرار دارند. آن‌ها از تمام ویژگی‌های مادی و جسمانی دورند و در تجرد تام به سر می‌برند و غیر محسوس‌اند و لذا نور مجرداند. (سهروردی، ۱۳۸۰، ج ۲: ۳۱-۳۳)

نمودار شماره ۱. پیوند نور و ظلمت در اندیشه سهروردی

دسته دوم، نورهای غیر مجرد عرضی هستند که ذاتشان نور نیست و نورهای محسوس را در بر می‌گیرد، مانند آفتاب و آتش. (سهروردی، ۱۳۶۶، ص. ۳۱۵) دسته سوم، اجسام بی‌بهره از نورند که ذاتشان در ظلمت است، اما در هستی خود مستقل‌اند. دسته چهارم، نیز عوارض و کیفیات جسمانی

هستند که ضمن دارا بودن ویژگی ظلمانی، در وجود خود وابسته به غیر هستند، مانند رنگ‌ها، بوها و ... (نصر، ۱۳۸۹، ص. ۲۲۶)

۱. بحث و بررسی

در ساختار تقابلی لغت موران، یک جفت فاعل - مفعول وجود دارد که از دال‌های غیر انسانی (حیوان/ پدیده/ شیء) وام‌گرفته شده‌اند؛ در یک سمت، نور و در سمت دیگر، ظلمت را در ذهن مخاطب بازسازی می‌کنند. ساختاری که این عناصر در قالب گفت‌وگوهای به ظاهر مجزا و مناظره می‌سازند، به شرح زیر است:

- قطره آب به سمت آفتاب بالا می‌رود. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۲)

- مرغ به سمت آسمان، که خاستگاه آفتاب است، بالا می‌رود. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۳)

- سلیمان، رمز نور و آفتاب است. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۵)

- جام، در برابر آفتاب که قرار بگیرد، از طریق انعکاس نور، رمز و راز عالم را نشان می‌دهد.

(سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۶)

- آفتاب پرست، بر خلاف خفاش، عاشق نور و روشنی است. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۷)

- هددهد، برخلاف جغد، عاشق نور و روز است. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۸)

- طاووس چون در بند است، زیبایی خود و جهان بیرون را نمی‌بیند. او تنها از طریق یک سوراخ،

نور بیرون را مشاهده می‌کند. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۹)

- ماه، به دلیل خورشید، نور دارد، در غیر این صورت، جرمی سیاه و تاریک است. (سهروردی،

۱۳۸۰، ص. ۳۰۹)

- نور چراغ، در برابر خورشید محو و تاریک است. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۳۱۰)

پیرنگ داستان‌ها در قالب جدول، به شرح زیر است:

شماره	کنشگران	تقابل‌ها	اثبات حکم فلسفی
۱	مورچگان	جدال بر سر اصل قطره و شبنم	رفتن قطره به سوی آسمان
۲	لاکپشت/قازی	جدال بر سر نوع مرغ منقش	رفتن مرغ به هوا
۳	سلیمان/بلبل	غیبت بلبل از دربار سلیمان	رفتن به دربار با این استدلال که چون سلیمان (پادشاه) نمی‌تواند بیاید «من می‌روم».

۴	کیخسرو/اجام	جام کیخسرو از طریق انعکاس نور آفتاب، راز و رمز می‌نماید.	حواس ده‌گانه ظاهر و باطن در برابر نور الهی، مانعی از مشاهده نور حق نیست.
۵	انسان/جن	تقاضای دیدن همیشگی جن توسط انسان	دوری از اجساد سببه، ابزار ملاقات با غیر مادیات (جن/روح)
۶	خفاش/آفتاب-پرست	جدال عاشق نور و عاشق تاریکی	خیر و شر نسبی است: نور نسبت به خفاش شر و نسبت به آفتاب پرست خیر مطلق است.
۷	جغد/هدهد	جدال عاشق نور و عاشق تاریکی	پذیرش قیاس جغدان درباره نور و تاریکی برای نجات جان
۸	پادشاه/طاووس (۱)	با وجود محدودیت سوراخ، جهان بیرون قابل مشاهده نیست.	آنچه بر اساس درک اندک و پنداشت نسبت به جان قائم با واقعیت متفاوت است. اصالت با واقعیت خارج از اندیشه و ذهن انسان است نه درک او.
۹	ادریس/ماه	علت تاریکی ماه	ماه نور خود را از خورشید می‌گیرد و گرنه جرمی سیاه است هم‌چنان‌که بینش انسان از حق است و گرنه پیکری مادی بیش نیست.
۱۱/۱۰	حکایت غیرتمثیل	تقابل انسان زمان - مکان مند با خداوند نامحدود/ موانع خیر و نیکی	_____
۱۲	نادان/مادر	قراردادن چراغ در برابر آفتاب و بی‌نور شدن آن	اصالت با نور محض است و همه نورهای اندک در برابر او تیرگی بیش نیستند.

نمودار شماره ۲. کنش‌گران، روابط و احکام آن‌ها

۱.۳. ساختار روایت تمثیلی در رساله لغت موران

لغت موران از یک مقدمه نسبتاً کوتاه و دوازده فصل تشکیل شده است. سهروردی در مقدمه، پس از ثنای الهی و ستایش پیامبر (ص)، به علل نگارش رساله اشاره نموده است. ده فصل (۱/۲/۳/۴/۵/۶/۷/۸/۹/۱۰/۱۱) از این رساله، در قالب گفت‌وگو میان دو قطب، با زبان رمزی نوشته شده و سه فصل دیگر (۹/۱۰/۱۱) در قالب گزارشی توصیفی است.

در تمثیل اول دسته‌ای مورچه از قعر لانه تاریک خویش به صحرا می‌رسند و بر شاخه‌ای که چند قطره ژاله صبحگاهی بر آن نشسته، فرود می‌آیند. در ادامه، بحث مورچگان پیرامون منشأ قطره آب

درمی‌گیرد؛ زمین، دریا و غیر آن. مور زیرکی در پاسخ می‌گوید: باید صبر کرد و دید قطره به کدام جانب میل دارد و سپس کشش سنخ‌ها را به اصل خود تحلیل می‌نماید. پس از گرم شدن آفتاب، قطره به سمت بالا میل می‌کند و موران را معلوم می‌گردد که اصل آن از «هوا» است. در این تمثیل سهروردی بر این اصل تأکید می‌کند که هر چه به ظلمت کشش دارد، اصل آن از ظلمت است و هر چه روشنی می‌جوید از عالم بالاست.

در تمثیل دوم، دسته‌ای لاک‌پشت در ساحل درباره مرغابی بحث می‌کنند که اصل آن از آب است یا هوا؛ در این میان حاکم دانای آنان پاسخ می‌دهد، باید منتظر بود آیا بی‌آب می‌تواند زندگی کند یا خیر، بادی سخت، پرنده را به نشیمن‌گاهی در اوج می‌کشد. باز هم لاک‌پشت‌ها به خطا می‌روند و اصل پرنده را از هوا می‌بینند به این علت که در اوج نشسته‌اند. وی با نقل احادیثی از بزرگان عرفا، در صدد تبیین این امر برمی‌آید که تا «حجاب برنخیزد، شهود حاصل نشود»، اما باز هم از درک موضوع درمی‌مانند به این علت که قادر به درک این امر نیستند که گوهری که در مکان می‌گنجد، نمی‌تواند از مکان بیرون‌رود، حاکم را عزل می‌کنند.

در تمثیل سوم، همه پرنندگان در محضر سلیمان (ع) حضور دارند به جز بلبل. سلیمان پیکی از میان پرنندگان را به قصد طلب نزد او می‌فرستد و او به درگاه وی می‌آید. حاصل بحث آن است که چون سلیمان در آشیان پرنندگان نگنجد، پرنندگان باید به سوی او بروند. در این نمادسازی، سهروردی با تمثیل «سلیمان پیامبر و پرنندگان» و نیز با استناد به آیات قرآن و احادیث عرفا، بازگشت و میل همه موجودات (بر حسب نور) را به سمت «ملیک مقتدر» (نورالأنوار) یا حق تعالی می‌داند.

در تمثیل چهارم، جام گیتی‌نمای کیخسرو، که ابزار مشاهده مغیبات و اطلاع بر کائنات بوده و نیز غلاف مخروطی شکل چرمین آن ده قفل دارد، به تصویر کشیده شده است. وی آن‌گاه که آفتاب در وسط آسمان بود، جام را در برابر آن نگاه می‌داشت؛ همه اسرار و رموز در آن آشکار می‌شد. سهروردی با استناد به آیات قرآنی، آشکار شدن رازها بر کیخسرو را مانند روز قیامت و برفاتادن پرده‌ها از حقایق زمین، آسمان و موجودات دانسته است. همچنین با بیان نقل قول‌ها و ابیاتی از عرفای پیشین، وجود انسان نورانی یا عارف را جام جهان‌نما و پشمینه کهنه او را غلاف جام دانسته است.

در تمثیل پنجم، ماجرای هم‌نشینی انسان با جن است و خواهش دیدن جن از سوی انسان. در این تمثیل نیز جن از انسان می‌خواهد آهن و اشیاء آهنی را از مکان دور کند، کندر بسوزاند، و اشیاء

صدادار را بیرون بیندازد و در دایره‌ای بنشیند و به بیرون بنگرد تا وی را ملاقات نماید. سهروردی با استفاده از تصویر «انسان» و «جن» و اعمال معرفی شده، طریق سلوک و رسیدن انسان به نور محض را تشریح می‌نماید. در این مسیر نیز از ابیات و اقوال بزرگان و نیز آیات قرآنی برای تبیین موضوع بهره می‌برد.

در تمثیل ششم، هدهد اتفاقی به آشیانه بومان می‌رسد و شب را در آن جا به صبح می‌رساند. بامدادان که عزم بازگشت می‌کند، بومان وی را بازمی‌دارند و با این اختلاف که روز زمان دیدن است یا شب. چون بومان از ماجرای دیدن هدهد تیزبین در روز آگاه می‌شوند قصد نابینا کردن او می‌کنند. هدهد عاجز از حجاب دید بومان، خود را به نابینایی می‌زند تا هنر «روز کوری» ایشان را به رسمیت شناسد. در این تمثیل سهروردی می‌کوشد افشاء سر ربوبیت نزد ناهلان را تشریح نماید و نتیجه می‌گیرد که باید به قدر عقل انسان‌ها سخن گفت.

در تمثیل هفتم، ماجرای پادشاهی روایت می‌شود که باغی نیکو دارد که زیستگاه طاووسان است. روزی دستور می‌دهد یکی از طاووسان^۷ را در کیسه چرمی بدوزند؛ چنان که نقش پرهای رنگین خود را نتواند ببیند. همچنین سبدهی بر سر او فرو کنند که جز یک سوراخ ندارد. پس هر روز مقداری ارزن برای غذای او می‌ریختند. چون مدتی گذشت، طاووس، باغ و دوستان و خود را فراموش کرد. وقتی به خود نگاه می‌کرد به جز سبد و پوشش نازیبای چرمی چیزی نمی‌دید. پس از مدتی پنداشت کسی بالاتر از این مقام و جایگاه ندارد. تنها هرگاه بادی وزیدن می‌گرفت، بوی خوش گل‌ها و گیاهان در او شوقی پدید می‌آورد که نمی‌دانست از کجاست و هرگاه صدای پرندگان را می‌شنید نیز در او شوقی ایجاد می‌شد که علت آن را نمی‌دانست. مدتی بر این قرار گذشت. پس پادشاه دستورات وی را از پوشش چرمی و سبد بیرون بیاورند؛ چون طاووس در زیبایی خود و باغ نگریست، فروماند و حسرت‌ها خورد. در این تمثیل سهروردی، علل فراموشی موطن اصلی انسان را تشریح می‌نماید. باغ را عالم بالا و شاه را ممتحن می‌داند و طاووس را رمز انسان. همچنین صدای پرندگان و بوی گل‌ها و گیاهان را نفعات عالم قدس شمرده است. وی این تمثیل را به آیات و احادیث زیادی مستند نموده است.

در تمثیل هشتم، گفت‌وگوی ادریس با ستارگان و ماه به تصویر کشیده شده است. در این روایت، وی ماه را خطاب قرار می‌دهد که چرا گاهی نورش کم است و گاه زیاد. ماه از بی‌نوری ذاتی و جرم سیاه صیقلی خود می‌گوید؛ که چون در برابر آفتاب قرار می‌گیرد، به اندازه تقابل خود، نور می‌گیرد؛

آن‌گاه که که مقابله کامل‌شود، «از حضيض هلالیت به اوج بدریت ترقی می‌کند». در ادامه، دوستی خود با خورشید این‌چنین شرح می‌دهد: «هر وقت که در خود نگرم در هنگام تقابل، خورشید را بینم زیرا که مثال نور قرص خورشید در من ظاهر است؛ چنان‌که همه ملأ است، سطح و صقالت روی من مستغرق است به قبول نور او.» (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۱۰). سهروردی از این تمثیل نتیجه می‌گیرد که نزدیکی به نور و مقابله و برابری با نور سبب خود - نور پنداری است و فریاد شطحی حلاج و بایزید بسطامی از همین‌جاست.

بخش نهم، دهم و یازدهم تمثیل نیست بلکه بحث درباره آن است که نور الأنوار حتی اگر آینه نباشد که وی را در خود انعکاس دهد باز هم نورانی است چون ذاتش نور است. در این بخش از تمثیل «خورشید» و «آینه» بهره گرفته تا «حق تعالی» و «وجود عارف» را در آن ممثل نماید. دیگر این‌که لزوماً «ساکن خانه» (خداوند) نیازی به مکان و «خانه» (وجود عارف) ندارد، چون قائم به ذات است و ذاتش به دور از جهت؛ سوم این‌که هر نوع ظلمت و حجابی (نفس) در سیر و سلوک، فرد را از ادامه راه بازمی‌دارد. در این نمادسازی، خورشید و صاحب خانه را نمادی از حقیقت محض دانسته و آینه و خانه را نماد وجود انسان شمرده‌است.

در تمثیل دوازدهم، از نماد «خورشید» و «چراغ» در تبیین نور ذاتی و نور عرضی استفاده می‌کند. در این روایت پسری از مادر می‌پرسد چرا خورشید که خود نورانی است نور چراغ را ناپدید می‌کند؟ مادر به عنوان راهنما، می‌گوید نور چراغ از بین نمی‌رود، بلکه «چشم» نور عظیم‌تر را می‌بیند. بنابراین با استناد به سه آیه، ازلیت نور الهی و بقای جاودان را اثبات می‌نماید و فنای هر چه غیر اوست.

این بخش‌های به ظاهر گسسته، حکایات و قصه‌های کوتاه عام فارسی‌اند که بر سر زبان‌ها رایج‌اند. سهروردی از این نمونه‌های بسیار ساده استفاده نموده تا به طریق تمثیلی غرض خود از نور و تاریکی را بیان نماید. شیخ اشراق برای حکایاتی که محور آن «اثبات نور» است، اصطلاح «فصل» و برای مواردی که محور آن‌ها «تبیین تاریکی» است اصطلاح «واقع» به کار برده‌است. این حکایات در ظاهر از نظر روایی در پیوند با یکدیگر نیستند؛ اما از نظر بیان رموز و مفاهیم عرفانی - فلسفی که نگرش ویژه سهروردی به جهان هستی و انسان است، کاملاً با هم در پیوند است. به بیانی دیگر، در این روایات تقابل نور و روشنی و تصور اجزاء و عناصر جهان هستی، جانوران و انسان‌ها از مقوله نور در محور «تُعرفُ الأشياءُ بأضدادها» تبیین شده‌است. گرفتاری ماسوی‌الله در جهان مادی و کوشش آن‌ها در

رفع نیازها، فارغ از توجه به بعد مثالی، سوژه این داستان‌هاست و آن‌ها را در وحدت موضوعی قرار داده‌است.

جهان مادی در نظر سهروردی، عالم ماده است و عالم مثالی^۸، جهانی فراتر از عالم ماده و طبیعت و فروتر از عالم عقول است. شناخت موجودات آن عالم، به دلیل این‌که آمیزه‌ای از مادیت و تجرد را دارند، از جسمانیت غیر مادی و از تجرد غیر عقلی برخوردارند، نیاز به ابزار شناخت ویژه دارد و آن «حواس مثالی و برزخی» است؛ چشم برزخی، گوش برزخی، شامه برزخی و ... (سهروردی، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۱۶۲)

از نظر شیخ اشراق، انسان در سه حالت می‌تواند به عالم مثال وارد شود و با موجودات آن عالم ارتباط برقرار کند، اول در زمان «کشف و شهود»، که با حواس مثالی موجودات خاصی را مشاهده می‌کند و بسیاری از نادیده‌ها را می‌بیند و ناشنیده‌ها را می‌شنود و دیگری در «رؤیای صادق» است که مناظر زیبا و باشکوه و جذاب را مشاهده می‌کند و صداها و دلنشینی را مشاهده می‌کند و سوم پس از «ارتحال» از دنیاست. رمز این دریافت‌ها، قطع تعلق به جسم و جسمانیات و کم شدن ارتباط با جهان مادی و بازماندن حواس از کارهای ظاهری است. (سهروردی، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۲۵۳) به جز آن، ریاضت و تهذیب نفس، رمزگشای ورود به عالم مثال است و بی‌تردید، تا زمانی که انسان در مادیات محصور است، امکان دریافت حقایق و اسرار عالم را ندارد. (سهروردی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۴۵۲)

اساس این داستان‌ها، روایت نهم است که ماجرای نور و ظلمت، در قالب گفت‌وگوی ادریس پیامبر (ع) و ماه، با موضوعیت بهره‌مندی نور ماه از آفتاب ترسیم شده‌است. در پایان این روایت بخشی کلیدی ذکر شده‌است: «ملک کیهان را چون آینه‌ای بود که حلیت او در آنجا ظاهر شود، اگر نیز نور نباشد، در خورد ملک باشد. پس شاید که آینه ملک در محله ملک نباشد».

به‌نظر می‌رسد دو جمله در خصوص نور خورشید، می‌تواند مقدمه‌ای برای کل رساله باشد. همه داستان‌ها و گزارش‌های موجود در رساله، ذیل این حکم می‌گنجد. لذا «تاریکی» و «نور» در اندیشه، سهروردی، دو قطب مثبت و منفی نیست، بلکه «بالقوگی» و «بالفعلی» را در ممکنات (انسان، حیوانات و پدیده‌ها) نشان می‌دهد. انسان قابلیت دریافت نور محض و بدریت را دارد و تا پیش از تزکیه، در رتبه تاریکی قرار دارد.

۳،۲. اجزاء و عناصر تمثیل در رساله لغت موران

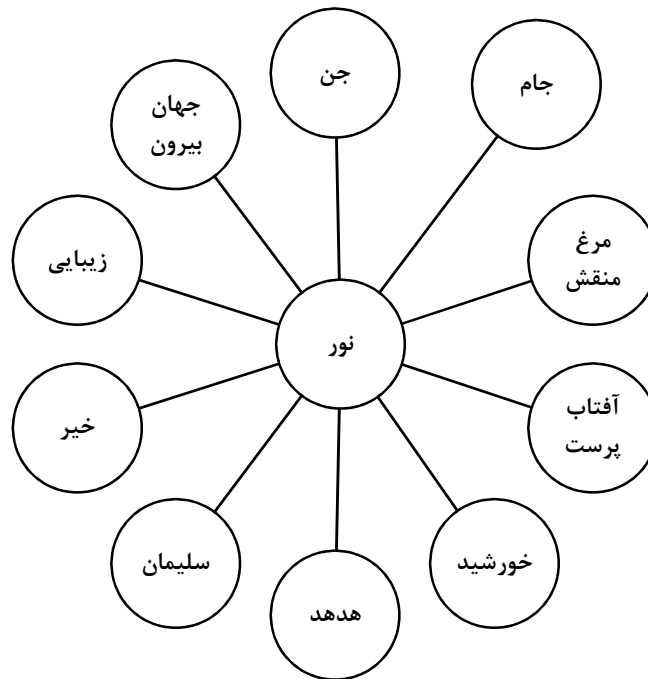
قانون شناخت پدیده‌ها و اشیاء آن است که هر چیز و یا پدیده از طریق درک متضاد و منفی شناخته می‌شود. اساس جهان‌بینی ساختارگرایانی نظیر گریماس «تضاد و تقابل» و «تقابل واحد و کثیر» است. وی بر این باور است که دوام و بی‌پایان بودن سلسله موجودات، بدون تضاد و تقابل امکان‌پذیر نیست و فلسفه وجود «شروور» را تضاد می‌داند. (نیز ر.ک به دینانی، ۱۳۶۶، ص. ۱۶۲) اگر چیزی نقطه مقابل نداشته‌باشد، دستگاه ادراکی بشر قادر نیست به وجود آن پی‌ببرد، حتی اگر آن چیز در نهایت آشکارگی باشد و پنهان و مخفی نباشد. این قانون سبب آگاهی انسان درباره پیوند خود و کنش‌های او با جهان هستی می‌شود و در ادیان و فرق گوناگون شرقی و غربی به‌ویژه بودایی نیز پذیرفته شده است. «جوهر این قاعده عبارت است از این‌که همه موجودات و پدیده‌ها دارای وابستگی متقابل به یکدیگر هستند ... پس با دقت در هر چیزی می‌توان بالاترین مبدأ و پایین‌ترین اثر آن را دید. در ادیان توحیدی این مبدأ همان خداوند است و در غالب ادیان غیر توحیدی، آن را امری ناشناختنی می‌دانند.» (حکیمی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۶) این بحث در اندیشه مولوی نیز محوریت دارد:

مشو نومید از ظلمی که کردی
ازیرا مظهر چیز است ضدش
که دریای کرم توبه‌پذیر است
ازیرا ضد را ضد خود ظهیرست
(مولوی، ۱۳۷۹، ص. ۳۴۸)

در رساله لغت موران، جفت‌هایی که با یکدیگر در تقابل قرار داده شده‌اند، در زیرگروه نور و تاریکی قرار می‌گیرند؛ «سلیمان پادشاه/ پیامبر»، به عنوان رأس نور و روشنایی در زمین و «خورشید» ذات نور در آسمان است و سایر نورها ذیل این انوار می‌گنجند. همچنین «جام کیخسرو»، یگانه ابزار وقوف بر غیب بوده و «ادریس»، بانی علوم الهی و جامع نبوت، سلطنت و حکمت است. بنابراین، از اجزاء و عناصر ناگسستنی تمثیل‌های عرفانی سهروردی هستند. سهروردی در وصف کیخسرو می‌گوید: «و دوم از ذریت او ملک ظافر کیخسرو مبارک که تقدس و عبودیت را بر پای داشت، از قدس صاحب‌سخن شد و غیب با او سخن گفت و نفس او به عالم اعلی عروج کرد و متنقش گشت به حکمت تعالی و انوار حق تعالی او را پیدا شد و پیش او باز آمد و معنی کیان خوره دریافت و آن روشنی است که در نفس قاهر پدید آید که به سبب آن گردن‌ها او را خاضع شوند.» (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۱۸۶-۱۸۸)

ادریس به جهت برخورداری از اسرار علوم و اشیاء و در دست داشتن کلیدهای دانش‌های باطنی، همنشینی با فرشتگان، وقوف به حرکت ستارگان و اجزای علوم، صعود به آسمان و استقرار در میان افلاک، حیات جاویدان دارد. (نیز بنگرید به شهرزوری، ۱۳۶۵، ص. ۱۰۲) به همین دلیل در حکایت نهم، هم‌نشین ماه و ستارگان است تا پیوند نور و ظلمت را تشریح نماید.

هدف از بیان نشانه‌های زمینی و آسمانی نور در نظر سهروردی، این است که آن‌گاه که کثرات نور، در کنار نور مطلق قرار می‌گیرد، خاصیت تقابلی می‌یابد. برای نمونه نور چراغ در برابر خورشید، در تقابل و ضدیت است و این همان معنای «حکمت اشراق» سهروردی است:

نمودار شماره ۳. تقابل واحد و کثیر در نور در رساله لغت موران

سهروردی در رساله «پرتونامه» از «خوره کیانی» یا «فر نورانی» یاد کرده که از اصطلاحات دین زرتشتی است؛ چنان‌چه به کسی بخشیده شود و از عالم‌اعلی به او یاری رسد، خواب و الهام او به کمال-رسد. (سهروردی، ۱۳۸۰، ص. ۸۱) سرچشمه این فرّ، که زرتشت از آن خبر داده است، ذوات ملکوتی و روشنی مینوی است که از ذات خدای تعالی ساطع می‌شود. (سهروردی، ۱۳۶۶، ص. ۱۵۷) جهان

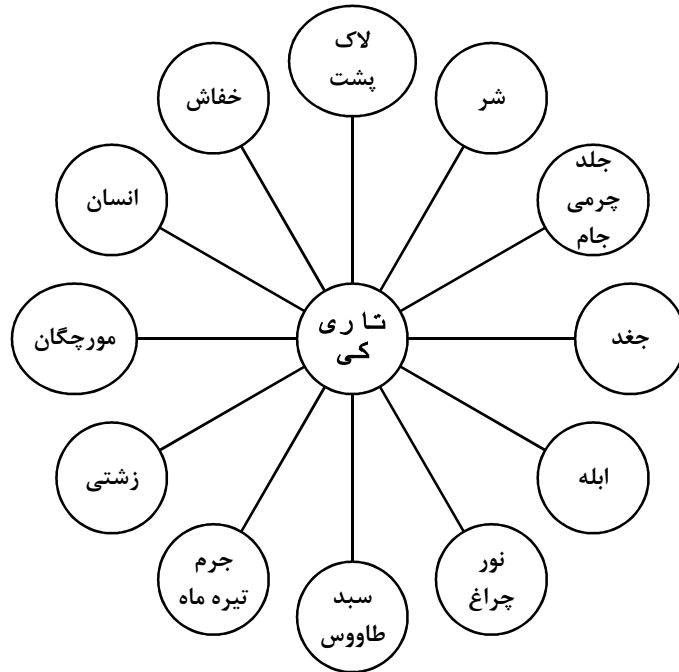
تاریکی و سیاهی سهروردی در تقابل با جهان فرّه و نور است، اما منفی و شر نیست، بلکه گویی ابتدا و شروعی برای حرکت و رسیدن به نور و روشنایی است.

در این ساختار روایی نه چندان بزرگ، علاوه بر این که محوریت نور و ظلمت، اساس پرداخت موضوع رساله را تشکیل می‌دهد، کنش‌گران نیز به دو دسته تاریکی و قرین نور و روشنی تقسیم می‌شوند. در حالی که «مرغابی»، «هدهد» و «بلبل» و «حربا» در سمت نور هستند، «جغد» و «خفاش» در سمت تاریکی قرار دارند. یا برای نمونه، «طاووس» که در اسراییلیات و ادب دینی، به سبب فریفتن انسان و یاری‌رسانی به شیطان، جایگاه فرودینه‌ای دارد، در این روایت عرفانی نیز رمز «کوتهنظری» و دور افتادگی از جهان نور است. به همین دلیل در سبد چرمینه‌ای دوخته می‌شود و رمز «فراموشی اصل» می‌شود:

مرغ باغ ملکوتم نیم از عالم خاک چند روزی قفسی ساخته‌اند از بدنم

(حافظ)

این نشانه‌ها، نمود «انسان آمیخته از جسم و روح» هستند که در زندان تن و دنیا اسیرند و همگی با وجود دارا بودن ابزار آزادی (پر پرواز)، به نحوی گرفتار عالم مادی‌اند.

نمودار شماره ۴. یکسانی واحد و کثیر در ظلمت در رساله لغت موران

۳.۳. بافت روایات تمثیلی در رساله لغت موران

چنان‌که پیش‌تر آمد، روایات مندرج در رساله لغت موران، از تمثیل‌های معروف و شناخته‌شده، یا برخی داستان‌های پیامبران، پادشاهان و عرفا و بزرگان طریقت است و سهروردی جهت تبیین اندیشه‌های خود، آن‌ها را با آیات قرآنی و احادیث قدسی، کلام عرفا یا غیر آن مستند نموده‌است:

روایت اول: و إنَّ إلى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى (نجم / ۴۲) // إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (فاطر / ۱۰) // كُلُّ شَيْءٍ يَرِجَعُ إِلَىٰ أَصْلِهِ (امام باقر (ع)) // نُورٌ عَلَىٰ نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ نورهَ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ (نور / ۳۵).

روایت دوم: غَمَضَ الْعَيْنَ (العين) عَنِ الْعَيْنِ (الْأَيْنِ) // الصُّوفِي وَرَاءَ الْكُونَيْنِ وَفَوْقَ الْعَالَمَيْنِ / إِذَا أَلْبَسَهُ اللَّهُ أَزَالَ تَرْتِيبَ الْعَقْلِ وَرَفَعَ عَنْهُ الْكُونُ وَالْمَكَانُ (پیامبر (ص)).

روایت سوم: وَ غَنَى لِي مِنَ الْقَلْبِ وَ غَنَيْتُ كَمَا غَنَى / وَ كُنَّا حَيْثُ مَا كَانُوا حَيْثُ مَا كُنَّا / وَ أذْنَتْ لِرَبِّهَا وَ حَقَّتْ (انشقاق / ۲).

روایت چهارم: و إِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَ أَلْقَتْ مَا فِيهَا وَ تَخَلَّتْ (انشقاق / ۴-۳) / وَ إِنَّا إِلَيْنَا يَا بَنِيهِمْ
(غاشیه / ۲۵) / يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ (انشقاق / ۶) / وَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيهِ
(حاقه / ۱۸) / عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَ أُخَّرَتْ (انفطار / ۵)

طوارقُ أنوار یلستوح اذا بدت و یظهر کتمان و یخبر عن جمع
(قشیری، ۱۳۶۷: ۹۴)

روایت پنجم: وَأَصْفَحَ عَنْهُمْ وَ قُلْ سَلَامًا (زخرف / ۸۹) / لِغَيْرِهِمُ الْمَثَلُ السُّوءُ (نحل / ۶۹) / هُمْ أَهْلُ
بَيْتٍ لَا يَدْخُلُ فِيهِمْ غَيْرُهُمْ.

و قامت صفاتی للملیک بأسرها و غابت صفاتی حین غبت من الحسی
و غاب الذی من دجله کان غیبتی فذاک فنتائیئی فأفهموا یا اهل جنسی
فوالله لا أدری من التیه من أنا سوی ما یقول الناس فی فی جنسی
إقطع عن العلیایق و جرد من العوایق حتی تشهد ربّ الخلیق.

و أشرقت الأرض بنور ربها و قفی بینهم بالحقّ (زمر / ۶۹).
الحمد لله رب العالمین، سلام علی تلك المعاهد أنها شریعه وردی أو مهبت شمالی.

روایت ششم:

أَقْتُلُونِي يَا إِقْتَاتِي إِنَّ فِي قَتْلِي حَيَاتِي وَ مَمَاتِي فِي حَيَاتِي وَ حَيَاتِي فِي مَمَاتِي
(حسین ابن منصور حلاج)

و لا تحسین الذین قتلوا فی سبیل الله أمواتاً بل أحياء عند ربهم یرزقون فرحین بما آتاهم الله من
فضله (آل عمران / ۱۶۹).

لو علم الغافلون ما فاتهم من لذه العارفين كماتوا.

كَلِمِ النَّاسِ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ (علی (ع)) / إِنَّ فِي بَيْنِ جَنبِي لَعِلْمًا جَمَالُوا أَبْدَلَهُ لَأُقْتَلُ (علی (ع)) /
وَ لَوْ كَشَفَ الْغِطَاءُ مَا أزدَدَتْ يَقِينًا (علی (ع)) / أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
(نمل / ۲۵) / وَ إِن مِنْ شَيْءٍ أَلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (حجر / ۲۱).

روایت هشتم:

هبتت علی صبا تکاد تقول و تصرفت خبرای فقلت احببها
إنّی الیک من الحبيب رسول فی قصتی طول و انت ملول

یا أيها البرق الیّ تلمتّع من أي اکناف السماء یستطع
 نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسَهُمْ اَنْفُسَهُمْ (حشر/ ۱۹)
 سری برق المعرّه بعد وهن فبات برامه یصف الکلاما
 شجی رکبا و افراسا و ابلا و زاد فکاد أن یشجوا الرحالا
 فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (نازعات/ ۱۳) / فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُوْنَ (یس/ ۵۱) / اِذَا بُعِثَرَّ
 مَا فِي الْقُبُوْرِ وَ حُصِّلَ مَا فِي الصُّدُوْرِ، اِنْ رَبِّهِمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيْرٌ (عاديات/ ۱۱-۹) / فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ
 فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيْدٌ (قاف/ ۲۲) / فُلُوْا اِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُوْمَ وَ اَنْتُمْ حَيْنَزِدٌ تَنْظُرُوْنَ (واقعه/ ۸۳) / وَ نَحْنُ
 اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَ لَكِنْ لَا تُبْصِرُوْنَ (قاف/ ۱۶) / كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ (تكاثر/ ۴).
روایت نهم: انا الشمس/ انا الحق/ سبحانی ما اعظم شأنی/ حتی توهمت مما دنوت انک انی.
روایت یازدهم: یا داود فرغ لی بیتا / انا عند منکسرہ قلوبهم (منیه المرید/ ۱۲۳) / علی قدر اهل
 العزم تأتي العزائم (متنبی، ۳۲۳)

روایت دوازدهم: کُلُّ مَنْ عَلِيْهَا فَاَنْ وَ يَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ (الرحمن/ ۲۶) / هُوَ الْاَوَّلُ
 وَ الْاٰخِرُ وَ الظَّاهِرُ وَ الْبَاطِنُ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ (حدید/ ۱۳).

سهروردی، حدود بیست و هشت عبارت عربی از جمله آیه قرآنی و احادیث بزرگان و اشعار را در
 این رساله کوچک، به عنوان شاهد و ادعای حکم و دریافت نشانه برای مخاطب، جهت دریافت پیام
 ذکر نموده است. بنابراین قرآن کریم، احادیث بزرگان دین و عرفا و برخی اشعار عربی، در زمره منابعی
 هستند که سهروردی در جهت تأویل گفت و گوهای نقش آفرینان روایی به کار برده است. پیام این آیات
 و مفاهیم آنها را می توان در جدول زیر دسته بندی نمود:

شماره	اتصال با اصل نور	اتصال با ظلمت	قیامت = آشکارگی با نور	بخشیدن با توجه به استعداد	جایگاه عارف	شطح
۱	اِن اِلَى رَبِّكَ	لَوْ عَلِمَ الْغَافِلُوْنَ	وَ اُذِنْتَ لِرَبِّهَا	كَلِمَ النَّاسِ	الصّوْفی وراء..	اَنَا الشَّمْسِ
۲	اِلَيْهِ يَصْعَدُ	نَسُوا اللّٰهَ	وَ اِذَا الْاَرْضُ	وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ ..	وَ غَتَى لِي مِنَ الْقَلْبِ	اَنَا الْحَقِّ
۳	كُلِّ شَيْءٍ يَرْجِعُ	كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ	اِنْ اَلَيْنَا اِيَابِهِمْ			سُبْحَانِي مَا اعظم

۴	نور علی نور	کل من علیها	یا ایها الانسان	حسی توهمت..
۵	و غتی لی من القلب	فإنما هی زجره	عَلِمْتَ نَفْسُ	
۶	و کُنَّا حیث		قَدِمْتَ	
۷	ولا تحسبن الذین		فإذا هم من الأحداث	
۸	أنا عند منکسرہ		و إذا بعثر	
۹	هو الاول و الآخر		فكشفتنا عنک	
۱۰	أقتلونى یا ثقاتى		فلولا إذا بلغت	
۱۱	غمض العين		طوارق أنوار	
۱۲	إذ ألبسه الله		سُلاماً على تلك ال..	
۱۳	إقطع عن العلايق			
۱۴	و لو كشف الغطاء			

نمودار شماره ۵. محتوای احادیث و آیات

چنان‌که پیداست اغلب آیات و جملات استنادشده، اتصال با نور در عالم صغیر (انسان microcosm) و یا با عالم کبیر (جهان macrocosm) را نشان می‌دهد. این ایده را در ابتدا فلاسفه یونان مطرح نمودند که جهان را همچون موجود زنده‌ای می‌نگریستند که پدیدارها و نیروهای آن نسبت به یکدیگر، دارای رابطه‌ای متقابل هستند و قانون و ناموسی کلی بر آنها حاکم است. (زرین کوب، ۱۳۶۸: ۵۴۵) رواقیون گسترش‌دهنده این نظریه در جهان فلسفه و عرفان بوده‌اند. (زرین کوب، ۱۳۶۸، ص. ۵۴۵)

ابویعقوب بن اسحاق کندی (۱۸۴-۲۵۹هـ)، ابونصر فارابی (۲۵۹-۳۳۹هـ)، ابن مسکویه (۳۲۰-۴۲۱هـ)، ابن سینا (۳۵۹-۴۱۶هـ)، سنایی (۴۷۳-۵۴۵هـ)، خواجه نصیرطوسی (۵۷۹-۶۵۳هـ)، مولوی (۶۰۴-۶۷۲هـ)، و شبستری (۶۸۷-۷۲۰هـ) از جمله کسانی هستند که این نظریه را پذیرفته‌اند. فخر رازی (۵۴۳-۶۰۶هـ) نوشته‌است: «حکما گفته‌اند: الإنسان عالمٌ صغیرٌ و العالمُ الإنسانُ کبیرٌ، یعنی

آدمی، جهانی کوچک است و جهان، آدمی بزرگ ...، هم‌چنان که اعضای رئیسه در تن چهار است، دل، جگر، دماغ و اعضای تناسل؛ هم‌چنین اصول حرفت‌ها در عالم چهار است و هم‌چنان که هر یک از آن عضوهای رئیسه را خادمان‌اند و چنان‌که عضو رئیس مطلق، سیاست است.» (فخر رازی، ۱۳۲۳، صص ۲۰۴-۲۰۶)

پس به صورت عالم اصغر تویی پس به معنا عالم اکبر تویی
(مولوی، ۱۳۶۴، ج ۴، ص ۵۲۱)

با این حال، اندیشه و هدف مسلط سهروردی در کلیه آثار خود، از جمله رساله لغت موران، شناساندن نور کامل با نمادسازی «خورشید/مهر» فارسی (اوستایی) یا نورالأنوار قرآنی است. مرغابی، شب‌نم، طاووس، ماه، هدهد، بلبل، چراغ، حربا، انسان و جام جهان‌نما همگی نمoadی از انسان با فطرت پاک هستند که نه در قطب مخالف خورشید، بلکه در تقابل با آن قرار دارند و باید نور را از آن اخذ نمایند. قوالب انسانی کیخسرو، ادریس و سلیمان نیز در زمره راهنمایان مقدس قرار دارند. از این جهت در ساختار روایی لغت موران، فاعل سیر و سلوک، راهنما و مقصد و هدف وجود دارند.

حکمای اشراقی آن را نوری دانسته‌اند که از ذات الهی فیضان کرده‌است و توسط آن برخی از صور بر برخی دیگر برتری یافته‌است و هر انسانی را به فعالیت یا صنعتی قادر نموده‌است. (ابراهیمی‌دبنانی، ۱۳۶۴: ۳۷) این درک اشراقی نور مطلق، با برگردان دوگانه‌ای برابر است که در یونانی از آن داده-شده‌بود: خورنه هم شکوه هست و هم تقدیر. برخی دیگر تفکر سهروردی را مسبوق به هرمس، افلاطون، زرتشت و نوافلاطونیان می‌دانند. (کرین، ۱۳۹۲، ص ۱۱۲)

در لغت موران گفتمان نظام‌مند فلسفی، با جنبه‌های نمادین و تمثیلی درآمیخته‌است. مضمون نور در این رساله با خورشید در مرکز و زیرگروه‌های آن در ارتباط است و مضمون تاریکی و ظلمت، با جهان سیاهی و زیرمجموعه‌های آن. این انسان و سایر آفریدگان هستند که به عنوان برترین آفریده، باید در دنیا از ظلمت به سمت نور سیر کنند. منشأ صدور موجودات نورانی در الهیات اشراقی، نورالأنوار یا خورنه است. (کرین، ۱۳۸۴، ص ۶۷)

۲. حاصل بحث

شیخ اشراق، فیلسوف و متفکر ایرانی قرن ششم هـ است که در رساله‌ها و آثار متعدد عرفانی و فلسفی، نوعی نگرش خاص معرفت‌شناسی را طرح‌نموده که «حکمت اشراق» خوانده می‌شود. یکی از این

نوشته‌ها رساله «لغت موران» است که در آن دوازده قصه و حکایت کوتاه عام ایرانی را به خدمت گرفته و با استفاده از نظام تقابلی و نه تضاد، اغلب در قالب محاوره و گفت‌وگو میان نشانه‌های حیوانی، انسانی، پدیده‌ها، اجزاء و عناصر، به بررسی پیوند نور و ظلمت و سطوح آن توجه نموده‌است. در این نظام خاص، نور و مصادیق آن (پادشاه، پیامبر، خورشید، جن، جام جهان‌نما، خیر، آفتاب‌پرست و ...) در سمت نور و تاریکی و مصادیق آن (انسان، مورچه و خفاش، جغد، لاک‌پشت، ابله، بند و قفل و سبد، زشتی و ...)، در تقابل با یکدیگر قرار می‌گیرند تا قدر موجودات، در عبور از یکی و رسیدن به دیگری نمایانده شود. پس از مناظره میان قطب‌ها، اثبات تقدس نور و کشش و کوشش، جهت نزدیکی به این منبع از سوی انسان و موجودات، با استفاده از احادیث و آیات قرآنی و برخی کلام بزرگان تبیین می‌گردد. در نظام تقابلی رساله لغت موران، که از یک مقدمه و دوازده حکایت تشکیل شده، در ظاهر، روایات پیوندی با هم ندارند و همچون مهره‌های جداگانه یک عقد و گردنبند هستند که عقداالعلای داستان نهم، آن‌ها را به هم پیوند می‌دهد. محور، وجود نور مقدس و ماهیت کشش موجودات و اشیاء و پدیده‌ها از جمله انسان به آن و دوری از ماهیت اولیه خود، یعنی بعد تاریکی است و آن‌چنان به رمزا و نمادها درآمیخته که تحلیل هر کدام از این تمثیل‌های عرفانی، اتحاد معنایی را می‌پروراند که به «وحدت مضمون» منتهی می‌شود. نشانه‌های مرغابی، شبنم، طاووس، ماه، هدهد، بلبل، چراغ، حربا، انسان و جام گیتی‌نما نمودی از انسان با فطرت پاک بوده و همگی رو به سوی خورشید (پادشاه/ سلیمان) دارند. دو سطر توضیحی در باب خورشید و آینه، پس از گفت‌وگوی ادريس و ماه، مضمون تمامی روایات مندرج در رساله است. در واقع این «قانون شناخت پدیده‌ها و اشیاء» است که ایجاب می‌کند کلام شیخ اشراق، در دو قطب نور و تاریکی تبیین گردد و این امر فراتر از مسأله پیوند اندیشه این حکیم دانشمند با دوالیسم تاریکی و روشنی، در اندیشه زرتشتی و یا حکمت پیش از اسلام است که سبب اتهام کفر و الحاد و در نهایت حکم اعدام وی گردیده‌است. امر مذکور، مسأله فلسفه ایرانی - اسلامی را از همان قرن ششم هـ تا کنون، در مجال بحث و تحلیل قرار داده‌است.

۳. بی‌نوشت‌ها

- 1- Ferdinand de Saussure
- 2- Leo Strauss
- 3- Roland Barthes

4- Gerard Genette

5- Algirdas Julien Greimas

6- Jean Piaget

- ۷- تمثیل «طاووس اسیر در سبد با پرهای دوخته در چرم»، قابل مقایسه با تمثیل «غار افلاطون» است. افلاطون، این جهان را سایه و فرعی از حقیقت می‌داند که در جهان دیگر است. انسان‌ها همچون اسیرانی در بند در غار هستند که روی به دیوار غار دارند و پشت به در غار. آفتاب از بیرون غار که به درون می‌تابد، چنان که کسانی که از جلو غار عبور می‌کنند و سایه آن افراد بر دیوار بیفتد، محبوسین که از بیرون غار بی‌خبرند، سایه‌ها را اشخاص واقعی می‌پندارند و نمی‌دانند که آن‌ها سایه‌هایی هستند از اشخاص و حقایق بیرونی. (ر. ک به پورنامداریان، ۱۳۸۹، ص. ۱۴۹)
- ۸- «عالم مثال» سهروردی با «عالم مثل» افلاطون در ذات متفاوت است، زیرا بنیادهای اندیشه سهروردی و افلاطون از آبخورهای متفاوتی سرچشمه می‌گیرد. (بنگرید به سید عرب، ۱۴۰۲، ص. ۹۷)

منابع و مآخذ

قرآن کریم

- ابراهیمی دینانی، غلامحسین (۱۳۶۴)، *شعاع اندیشه و شهود در اندیشه سهروردی*، تهران: انتشارات حکمت.
- پارسانسب، محمد (۱۳۹۰)، *داستان‌های تمثیلی - رمزی فارسی (به همراه مقدمه، گلچین قصه‌ها و تحلیل نمونه‌ها)*، تهران: نشر چشمه.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۸۹)، *رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی*، (چاپ هفتم). تهران: انتشارات علمی - فرهنگی.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۹۰)، *عقل سرخ، شرح و تحلیل داستان‌های رمزی سهروردی*، تهران: نشر سخن.
- تایسن، لویز (۱۳۹۲)، *نظریه‌های نقد ادبی معاصر، ترجمه مازیار حسین‌زاده و فاطمه حسینی*، تهران: انتشارات نگاه امروز.
- حقیقت، صادق (۱۳۹۱)، *روش‌شناسی علوم سیاسی*، قم: انتشارات دانشگاه علوم انسانی مفید.

- حکیمی فر، خلیل (۱۳۹۸)، «قانون وابستگی متقابل؛ بنیانی برای صلح در دین بودا»، مجله مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال یازدهم، شماره ۳۶، ص ص ۵۲-۳۳.
- حمیدی، سید جعفر و اکبر شامیان (۱۳۸۴)، «سرچشمه‌های تکوین و توسعه انواع تمثیل»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز، سال ۴۸، شماره ۱۹۷، ص ص ۱۰۷-۵۵.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۶۸)، سرنی. (چاپ سوم). تهران: انتشارات علمی - فرهنگی.
- سلمی نیشابوری، ابوعبدالرحمن (۱۴۱۸)، ترجمه طبقات الصوفیه، به تحقیق نورالدین شریبه، (چاپ سوم). قاهره: مکتب الخانجی.
- سهروردی، شهاب‌الدین یحیی (۱۳۶۶)، حکمت‌الاشراق، ترجمه سیدجعفر سجادی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سهروردی، شهاب‌الدین یحیی (۱۳۸۰)، مجموعه مصنفات شیخ اشراق، ۳ جلد، تصحیح و تحشیه سید حسن نصر و مقدمه هانری کربن، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سید عرب، حسن (۱۴۰۲)، آفاق حکمت سهروردی، تهران: انتشارات نور اشراق.
- شلبورگ، کریستیان (۱۴۰۱)، خیال‌پردازی ادبی (از کهن‌الگوها تا بوطیقای سوژه)، ترجمه علی عباسی و فرزانه کریمیان، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- شهرزوری، شمس‌الدین (۱۳۶۵)، نزهه‌الرواح و روضه‌الأفراح (تاریخ الحکماء)، ترجمه مقصودعلی تبریزی، به کوشش محمد سرور مولایی و محمدتقی دانش‌پژوه، تهران: انتشارات علمی - فرهنگی.
- صفا ذبیح‌الله (۱۳۷۲)، تاریخ ادبیات ایران، ج ۱، تهران: انتشارات فردوس.
- فخر رازی، ابوعبدالله محمد بن عمر (۱۳۲۳)، جامع‌العلوم، بمبئی: بی‌نا.
- قربانی، قدرت‌الله (۱۳۹۴)، «نقش و کارکرد نور در فلسفه اشراقی سهروردی»، مجله اسفار، سال اول، شماره دوم، ص ص ۸۲-۱۰۸.
- قشری، ابوالقاسم (۱۳۶۷)، رساله قشیریه، (تصحیح بدیع‌الزمان فروزان‌فر). تهران: علمی - فرهنگی.
- کربن، هانری (۱۳۸۴)، انسان نورانی در تصوف ایرانی. (ترجمه فرامرز جواهری نیا). (چاپ سوم). تهران: انتشارات گلبان.
- کربن، هانری (۱۳۸۴)، بن‌مایه‌های آیین زرتشت در اندیشه سهروردی، ترجمه محمود بهفروزی، تهران: انتشارات جامی.

گلدمن، لوسین (۱۳۷۱). *جامعه‌شناسی ادبیات*، ترجمه محمدجعفر پوینده، تهران: هوش و ابتکار.

نسفی، عبدالعزیز ابن محمد (۱۳۴۴). *کشف‌الحقایق*، به اهتمام و تعلیق احمد مهدوی دامغانی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

وکیلان، احمد (۱۳۶۶). *تمثیل و مثل*، ۲ جلد، تهران: بی‌نا.

هارلند، ریچارد (۱۳۸۶). *دیباچه‌ای تاریخی بر نظریه ادبی از افلاطون تا بارت*، ترجمه بهزاد برکت، رشت: انتشارات دانشگاه گیلان.